

TRENDRAPPORTAGE

Discriminatiemeldingen 2009-2011

Monique Vooijs

Art.1

Midden Nederland
voorkomt en bestrijdt
discriminatie

Inhoud

Voorwoord	4
Leeswijzer	6
Hoofdstuk 1 Totale omvang	8
Hoofdstuk 2 Gronden van discriminatie	10
Hoofdstuk 3 Maatschappelijk terrein	12
Hoofdstuk 4 Vormen van discriminatie	15
Hoofdstuk 5 Geografische spreiding	18
Hoofdstuk 6 Etnische afkomst	22
Samenvatting	24
Bijlage 1: Cijfers Art.1 Midden Nederland 2009-2011	26
Bijlage 2: Cijfers BDA en BDU 2007 en 2008	30
Bijlage 3: Afkortingen	32
Verantwoording	34

Voorwoord

Sinds 1 januari 2009 is Art.1 Midden Nederland (Art.1 MN) het antidiscriminatiebureau in de provincie Utrecht. Voor deze datum waren er in de provincie twee bureaus operationeel voor de gemeenten Amersfoort en Utrecht, respectievelijk het Bureau Discriminatiezaken Amersfoort (BDA) en het Bureau Discriminatiezaken Utrecht (BDU).

Toen de Wet gemeentelijke antidiscriminatievoorzienigen¹ (WGA, 2009) van kracht werd, hebben beide bureaus de handen ineen geslagen. Met het samengaan ontstond een nieuwe organisatie die haar werkgebied wist uit te breiden van Amersfoort en Utrecht tot de gehele provincie Utrecht.

WGA

2009 gold als een overgangsjaar. In de loop van dat jaar werd de WGA van kracht. Dat is de reden dat steeds meer gemeenten zich officieel verbonden met Art.1 MN. Per 1 januari 2010 zijn alle 29 gemeenten in de provincie aangesloten bij Art.1 MN, waarmee 100% dekking is gerealiseerd. Hiermee is in ons werkgebied aan een belangrijke eis van de WGA voldaan. Deze stelt dat elke burger in Nederland op een laagdrempelige manier toegang moet hebben tot een voorziening waar hij onafhankelijk

advies en ondersteuning krijgt bij klachten over discriminatie. In de wet is opgenomen dat alle gemeenten jaarlijks rapporteren aan de Rijksoverheid. Deze rapportage is de leidraad voor dit rapport.

BDA-BDU

Eerder hebben het BDA en BDU een gezamenlijke trendrapportage uitgebracht van de klachtcijfers over de periode 2002-2006. Beide bureaus behandelden klachten van burgers uit respectievelijk Amersfoort en Utrecht. Bewoners van omliggende gemeenten kregen een advies voor eigen handelen of werden doorverwezen naar collega-bureaus. Deze meldingen werden ter registratie opgenomen. Ook in 2007 en 2008 was dezelfde werkwijze van toepassing. In de praktijk ontstonden dubbelstellingen. Een klacht van een bewoner uit Amersfoort die een incident meemaakte in Utrecht werd bij beide bureaus in de cijfers opgenomen. Om deze reden zijn deze cijfers niet één op één bij elkaar op te tellen. De eerste trendrapportage van Art.1 MN start daarom in 2009. In bijlage 2 zijn voor de volledigheid de cijfers van het BDA en BDU over de jaren 2007 en 2008 opgenomen.

---

¹ http://wetten.overheid.nl/BWBR0026168/geldigheidsdatum_17-05-2010

Campagnes

In de rapportage zijn tijdelijke invloeden zichtbaar. In de loop van 2009 werden met steeds meer gemeenten afspraken gemaakt voor samenwerking. De eerste maanden van 2009 voerde de gemeente Utrecht een grote campagne tegen discriminatie onder de noemer 'Discriminatie? FF melden!'. In ditzelfde jaar werd als ondersteuning van de introductie van de WGA een grote landelijke campagne georganiseerd door de Rijksoverheid. Tijdens de campagneperiode was een zeer sterke toename van het aantal meldingen zichtbaar, ondanks dat deze midden in de zomer werd gehouden. Art.1 MN zag in 2009 het levenslicht en dit werd met een provinciale campagne kenbaar gemaakt aan de burgers. De landelijke campagne werd in het najaar van 2010 herhaald.

Ondanks de beperktere opzet genereerde deze campagne wederom een toename van het aantal klachten. Duidelijk is dat het voeren van campagne erg belangrijk is om burgers te herinneren aan het bestaan van een instantie waar discriminatie-ervaringen kunnen worden gemeld. Helaas ontbreekt in het huidige tijdsgewricht van economische malaise de financiële ruimte voor grootscheepse acties. Des te belangrijker vindt Art.1 MN de voorlichting en preventie. Ook wordt constant gezocht naar andere middelen om onze naamsbekendheid te vergroten, zoals door gebruik te maken van free-publicity en social media.

*Martin Jansen, directeur
Art.1 Midden Nederland
augustus 2012*

Art.1 MN heeft zich tot taak gesteld om ongelijke behandeling en discriminatie op grond van o.a. huidskleur, seksuele gerichtheid, religie, afkomst, sekse, handicap en leeftijd te voorkomen en te bestrijden. Burgers die wonen, werken of recreëren in de provincie Utrecht kunnen ervaringen van discriminatie melden. Deze meldingen worden conform een landelijk protocol behandeld door deskundige klachtenconsulenten. Uitgangspunt is het ondersteunen van cliënten en het bevorderen van hun zelfredzaamheid. De cliënt wordt zo veel mogelijk betrokken bij de te nemen stappen. Het doel is het vinden van een bevredigende oplossing van het probleem. Art.1 MN zal in de meeste gevallen optreden als bemiddelaar. Klachten en meldingen worden vastgelegd in een landelijk registratiesysteem.

Gemeentelijke herindelingen

Deze rapportage is een weerslag van ervaringen van discriminatie die Art.1 MN registreerde in de periode 2009-2011. Bij de start van de organisatie waren er in de provincie Utrecht 29 gemeenten. Per 1 januari 2011 zijn er twee gemeentelijke herindelingen geweest. De Ronde Venen en Abcoude zijn samengegaan tot de

gemeente De Ronde Venen. Loenen, Maarssen en Breukelen zijn per dezelfde datum verder gegaan onder de naam Stichtse Vecht. Voor deze rapportage is de vrijheid genomen om uit te gaan van de situatie zoals deze sinds 2011 geldt.

Rapportage

In de WGA is de gemeenten de verplichting opgelegd jaarlijks aan de Rijksoverheid de discriminatie-ervaringen van haar burgers, zowel in de eigen gemeenten als elders, te rapporteren. Ook doen zij opgave van de ervaringen van burgers van buiten de gemeenten, opgedaan in de betreffende gemeente. Deze rapportage is opgesteld volgens een verplicht format². Dit format is leidend voor deze trendrapportage. Toegevoegd zijn de onderdelen etnische afkomst van de melders en de geografische spreiding. De rapportage aan de Rijksoverheid is een momentopname, geldend op 31 december van het betreffende jaar. Gedurende de afhandeling van een casus kan een hernieuwd inzicht ontstaan. Bij de draaitabellen en (staaf-) diagrammen is gebruik gemaakt van de gegevens zoals zijn vastgesteld bij afronding van de klachtbehandeling.

---

² <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2010-17434.html>

³ <http://www.om.nl/organisatie/beleidsregels/overzicht/discriminatie/@155214/aanwijzing/>

Aanwijzing Discriminatie

In de aanwijzing discriminatie van het College van procureurs-generaal³ is vastgelegd dat de officier van justitie, belast met discriminatiezaken, de politie en het regionale antidiscriminatiebureau op casusniveau met elkaar overleggen in een regionaal discriminatieoverleg (RDO). De zaken die hierin worden besproken zijn opgenomen in deze rapportage, ook als zij niet zijn behandeld door Art.1 MN.

Screening vacatures

De klachtenconsulenten screenen de media (zowel de krant als het internet) op vacatureteksten met onterecht gestelde functie-eisen. De bedrijven ontvangen een schrijven waarin zij hierop geattendeerd worden. Bij de brief ontvangen zij alternatieve teksten voor gebruik in de vacatures en informatie over in Nederland geldende wetgeving op dit gebied. Ook wordt gevraagd naar de motivatie achter de gestelde functie-eisen. De registraties worden opgenomen als 'eigen bevindingen'.

Meerdere discriminatiegronden

Een enkele keer komt het voor dat een melding betrekking heeft op meerdere discriminatiegronden. Bijvoorbeeld zowel op leeftijd als op geslacht. Deze melding wordt dan één keer geregistreerd, maar met twee discriminatiegronden. Hierdoor kunnen de totaalcijfers afwijken.

Meldingen, klachten en registraties

In de tekst worden de begrippen 'meldingen', 'klachten' en 'registraties' door elkaar gebruikt. Hiervoor is gekozen ten behoeve van de leesbaarheid. Onafhankelijk van welk begrip in de tekst gebruikt wordt, betreft het hier in alle gevallen incidenten van ervaren discriminatie die door het slachtoffer of een derde (bijvoorbeeld een getuige of een belangenhartiger) bij Art.1 MN onder de aandacht worden gebracht, met het verzoek om het incident te registreren en/of ondersteuning te bieden met het omgaan ermee. Tevens betreft het eigen bevindingen van Art.1 MN.

Hoofdstuk 1

Totale omvang

In totaal heeft Art.1 MN in de periode 2009-2011 1813 meldingen van discriminatie of ongelijke behandeling geregistreerd. Ter vergelijking: in de trendrapportage van het BDA en BDU uit 2007 werden in een periode van vijf jaar 1123 meldingen geregistreerd. Algemeen wordt verondersteld dat het aantal meldingen dat antidiscriminatiebureaus registreren slechts een fractie is van het aantal werkelijke voorvallen⁴. Reden hiervoor is bijvoorbeeld dat men zich richt tot andere organisaties zoals de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) of belangenorganisaties. Ook kan men in de veronderstelling zijn dat melden niet helpt of dat men onbekend is met Art.1 MN.

Soort discriminatie

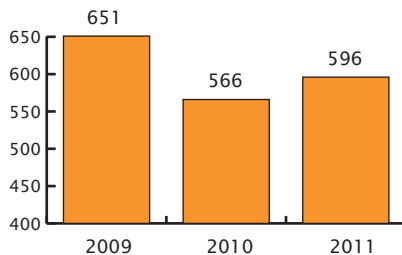
Het is van belang op te merken dat de registraties vermeende discriminatie betreffen. Het gaat om voorvallen die door de melder als discriminatoir worden ervaren. De cijfers geven dus niet het aantal bewezen voorvallen van discriminatie weer. Art.1 MN gaat bij de behandeling van de klachten uit van de beleving van de melder. Vaak worden oplossingen bereikt zonder dat feitelijk is vastgesteld dat er ook daadwerkelijk sprake was van discriminatie.

Screening vacatures

De klachtenconsulenten screenen de media (zowel de krant als het internet) op vacatureteksten met onterecht gestelde functie-eisen. Denk hierbij aan de volgende teksten:

- “Voor deze functie zoeken wij een man”
- “De nieuwe medewerker (schoonmaker) moet de Nederlandse taal perfect beheersen”
- “Ben jij een student die nog een bijbaantje zoekt”

De bedrijven ontvangen een schrijven waarin zij geattendeerd worden op het discriminatoire karakter van de tekst. Bij de brief ontvangen zij alternatieve teksten voor gebruik in vacatures en informatie over de in Nederland geldende wetgeving op dit gebied. Ook wordt in deze brief gevraagd naar de motivatie achter de gestelde functie-eisen.

Grafiek 1: totale omvang per jaar (2009-2011)

⁴ http://www.art1.nl/artikel/10217-Monitor_Rassendiscriminatie_2009

⁵ <http://www.art1middennederland.nl/wp-content/files/2011/10/Kerncijfers-LBA-2010.pdf>

Casus: screening vacature

.....
Een vakantiebedrijf met vakantieparken in Nederland en Frankrijk zoekt een beheerder voor het leiden van een Franse camping. In de advertentie staat: 'op zoek naar een Nederlandse beheerder' en 'het beheersen van de Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse taal'. Voor de taaleis is een goede reden te vinden. Om te kunnen communiceren met toeristen is de beheersing van verschillende talen erg gemakkelijk. Voor de invulling van de functie maakt het echter niet uit welke nationaliteit de beheerder heeft. Een klachtbehandelaar van Art.1 MN stuurt een hoor-wederhoorbrief naar het bedrijf. De personeelsmanager antwoordt dat de campinggasten het zeer op prijs stellen als zij 'de zekerheid hebben dat de leiding in handen is van iemand die de Nederlandse gewoontes kent'. De manager vraagt advies hoe de wens van de gasten vertaald kan worden naar een toegestane functie-eis. Art.1 MN adviseert de volgende zinsnede: 'Kenniss van de Nederlandse cultuur, vanwege het vele contact met Nederlandse gasten.'

Dit heeft als reden dat in uitzonderingsgevallen dergelijke functie-eisen wel zijn toegestaan (zie casus). Art.1 MN registreert het voorval als eigen bevinding. Als een bedrijf stelselmatig onterechte functie-eisen blijft stellen, wordt de CGB verzocht om een oordeel.

Belang campagnes

In de eerste maanden van 2009 voerde de gemeente Utrecht in samenwerking met politie, Art.1 MN en het Panel Deurbeleid (PDB) een

grote campagne tegen discriminatie 'Discriminatie? FF melden!'. In de zomer van 2009 werd als ondersteuning van de introductie van de WGA een grote landelijke campagne georganiseerd door de Rijksoverheid onder de noemer 'Moet jij je eigen ik verstoppen om geaccepteerd te worden?'. De landelijke campagne werd in het najaar van 2010 in beperktere mate herhaald. Art.1 MN is in 2009 gestart en dit werd in het najaar met een provinciale campagne kenbaar gemaakt aan de burgers in de gehele provincie. Het thema van de campagne was 'Discriminatie beschadigt'.

De FF melden! campagne genereerde tijdens de campagneperiode 32 meldingen. Gedurende de looptijd van de landelijke campagne in 2009 en 2010 was een sterke toename van het aantal meldingen zichtbaar, ondanks de zomerperiode. Volgens de landelijke kerncijfers 2010 van de Landelijke Brancheorganisatie van Antidiscriminatiebureaus is er een verband tussen de toename in het klachtenvolume en de landelijke campagne: 'De forse stijging van het aantal discriminatieklachten in 2009 en 2010 ten opzichte van eerdere jaren wordt grotendeels verklaard door de landelijke campagne van de Rijksoverheid die in de zomer van dat jaar werd gevoerd om discriminatie en de mogelijkheid tot melden onder de aandacht van het publiek te brengen.'⁵ Art.1 MN heeft in de campagneperiode van 2009 170 meldingen geregistreerd die direct voortkwamen uit de campagne. In 2010 waren dit er 120. De campagne-uitingen hingen in 2010 niet op stations en bij haltes van tram en bus.

In 2011 heeft de overheid er voor gekozen geen campagne te organiseren. Art.1 MN voert in 2012 een doelgroep gerichte campagne. De resultaten hiervan worden in een volgende rapportage meegenomen.

Hoofdstuk 2

Gronden van discriminatie

Art.1 MN ontleent haar naam aan artikel 1 van de Grondwet. Dit artikel regelt dat de overheid de burger in gelijke gevallen niet mag discrimineren. Er worden een aantal gronden genoemd, maar het artikel kent ook een open einde⁶ waardoor het geen statisch artikel is. De Algemene Wet Gelijke Behandeling (AWGB) en een aantal bijzondere wetten zijn een nadere uitwerking van artikel 1 van de Grondwet en regelen de onderlinge bescherming van burgers tegen discriminatie. De gronden die door de wetten worden beschermd zijn limitatief. Als een melding niet onder één van de genoemde gronden valt, wordt ze geregistreerd onder 'niet wettelijke gronden'. In tabel 1 staat het overzicht van de registraties onderverdeeld naar discriminatiegrond.

Subgroepen

Enige vertekening treedt op omdat in de categorieën herkomst, kleur, ras (HKR), leeftijd en geslacht de eigen bevindingen zijn opgenomen van de door Art.1 MN gescreende personeelsadvertenties op verboden functie-eisen. Maar ook bij bestudering van de cijfers exclusief eigen bevindingen zijn er drie subgroepen aan te wijzen. Ruim eenderde van de registraties betreft HKR. In de middenmoot staan leeftijd, godsdienst, geslacht, handicap en seksuele gerichtheid. Slechts beperkt komen meldingen

voor op grond van antisemitisme, burgerlijke staat, politieke overtuiging, nationaliteit, levensovertuiging en arbeidsduur. Per categorie betreft het minder dan drie procent van het totaal.

Casus: HKR

De dochter van melder zit op een middelbare school. Ze is in Nederland geboren maar heeft een Afrikaans uiterlijk. In de klas worden regelmatig opmerkingen over haar huidskleur gemaakt. Met de mentor zijn diverse gesprekken gevoerd, maar die zegt er niets tegen te kunnen doen. Uiteindelijk loopt de situatie in de klas zo uit de hand, dat het tot een handgemeen komt. Tot verbazing van melder wordt alleen de dochter geschorst. Art.1 MN benadert de school met het voorstel voor een voorlichting over discriminatie en vooroordelen. Dit wordt met enthousiasme ontvangen. Doordat de school aandacht besteedt aan discriminatie, is het voor melder niet meer nodig een officiële klacht in te dienen.

HKR

HKR is de discriminatiegrond waarop de meeste ervaringen worden gemeld. Nu is dit een noemer waar veel onder valt: huidskleur, afkomst en nationale of etnische afkomst. Niet verwonderlijk dat een deel van deze registraties afkomstig zijn van melders met een niet-Nederlandse achtergrond. In de loop van de jaren zien we in deze categorie de meldingen afnemen, zowel procentueel als in absolute aantallen. Vraag is of er daadwerkelijk minder incidenten zijn, of dat men dit soort discriminatie steeds meer ervaart als een fact-of-life.

Seksuele gerichtheid

Wij zien een stijgende lijn in meldingen omtrent seksuele gerichtheid. In de media is in toenemende mate te lezen over incidenten rondom homo's. In de stad Utrecht zijn meerdere incidenten geweest waarbij homokoppels weg zijn gepest uit hun huis. Art.1 MN heeft een digitaal enquêtepanel voor de LHBT's (lesbisch,

homoseksueel, biseksueel, transgender), het Pink Panel. Het panel is in 2008 van start gegaan in Amersfoort en sinds 2011 ook in de gemeente Utrecht actief. Uit de jaarlijkse thematische enquête blijkt steeds weer dat LHBT's zich in openbare ruimte zo heteroseksueel mogelijk gedragen. Signalen die duiden op intolerantie ten opzichte van homoseksualiteit. Meer informatie over de uitkomsten van de enquêtes is terug te vinden op de website van het panel, www.pinkpanel.nl.

Geslacht en leeftijd

Zowel geslacht als leeftijd worden geregeld gemeld. Bij beide discriminatiegronden is het maatschappelijk terrein waarop deze ervaringen van discriminatie plaatsvinden vooral de arbeidsmarkt. Als voorbeeld de 50-plusser die geen baan kan vinden en de vrouw die na haar zwangerschap terugkomt en de functie-inhoud veranderd ziet.

Gronden	2009	2010	2011	Totaal
Antisemitisme	0	10	10	20
HKR	262	241	180	683
Godsdienst	28	42	28	98
Leeftijd	100	63	144	307
Geslacht	52	45	83	180
Handicap	38	34	32	104
Seksuele gerichtheid	29	27	39	95
Burgerlijke staat	7	1	3	11
Politieke overtuiging	2	3	1	6
Nationaliteit	7	6	17	30
Levensovertuiging	0	2	1	3
Arbeidsduur/contract	0	1	1	2
Niet wettelijke gronden	63	46	36	145
Onbekend	63	53	28	144
Totaal	651	574	603	1828

Tabel 1: meldingen naar discriminatiegrond (2009-2011)

⁶ <http://www.art1middennederland.nl/grondwetsartikel-2/>

Hoofdstuk 3

Maatschappelijk terrein

Bij registratie wordt onderscheid gemaakt naar het maatschappelijk terrein waar de discriminatie is ervaren. In tabel 2 zijn de verschillende terreinen terug te vinden. Van oudsher komen er veel meldingen voor over de arbeidsmarkt. Dit is een breed terrein: vanaf de vacature tot aan de uitstroom, met

daartussen de situatie op de werkvloer, arbeidsvoorwaarden en promotie. Gemiddeld is er in de rapportageperiode in 27% van de gevallen melding gemaakt van incidenten op het terrein van arbeid. Hierbij gaat het vooral om de discriminatiegronden leeftijd, geslacht en HKR.

Terrein	2009	2010	2011	Totaal
Arbeid	211	174	285	670
Buurt/Wijk	48	49	36	133
Collectieve voorzieningen	65	64	40	169
Commerciële dienstverlening	69	42	32	143
Horeca	47	39	30	116
Huisvesting	21	15	11	47
Media	13	33	13	59
Openbare ruimte	61	30	58	149
Onderwijs	22	29	22	73
Politie/OM	29	20	28	77
Privésfeer	3	12	3	18
Publieke/Politieke opinie	5	12	10	27
Sport/Recreatie	5	14	8	27
Overig	24	13	4	41
Onbekend	28	20	16	64
Totaal	651	566	596	1813

Tabel 2: klachten naar maatschappelijk terrein (inclusief eigen bevindingen) (2009-2011)

Casus: commerciële dienstverlening

Een melder met een visuele beperking klaagt dat hem toegang is geweigerd bij een winkel omdat hij een blinde geleidehond bij zich had. Hij voelt zich gediscrimineerd. Volgens de huisregels van de winkel worden geen honden toegelaten, maar voor een blinde geleidehonden wordt een uitzondering gemaakt. De betreffende medewerker is hierop aangesproken. De melder is excuses aangeboden.

Na de arbeidsmarkt hebben de meeste registraties betrekking op collectieve voorzieningen, commerciële dienstverlening, buurt/wijk, openbare ruimte en in mindere mate de horeca. Het betreffen hier niet-arbeidsgerelateerde plaatsen waar mensen elkaar incidenteel ontmoeten. Gezamenlijk goed voor bijna de helft van de meldingen (45%). We komen hier meldingen tegen van een breed scala aan discriminatiegronden. Wel valt op, dat veel meldingen op basis van seksuele gerichtheid in de verzameling te vinden zijn.

Discriminatiegrond	HKR	Antisemitisme	Godsdienst	Arbeidscontract	Arbeidsduur	Geslacht	Handicap	Leeftijd	Levensovertuiging	Nationaliteit	Seksuele gerichtheid	Burgerlijke staat	Politieke overtuiging	Overig/Onbekend	Eindtotaal
Overig/Onbekend	24	2	3			5	5	2			3			64	108
Arbeid	138	1	39	1	1	129	23	278	1	5	9			44	669
Buurt/Wijk	72	4	3			5	4				27	1		18	134
Collectieve voorzieningen	63		6			11	22	2		3	12	3	1	37	160
Commerciële dienstv.	63		6			7	18	14		6	8			22	144
Horeca	58					6	4	1		5	2			41	117
Huisvesting	20						3	4		1	1	6		11	46
Media	34	6	3			3	1		1		6		1	5	60
Onderwijs	31		14			2	11	1	1	2	1	1	1	8	73
Openbare ruimte	92	12	8			2	4				23		1	7	149
Politie/OM	52		2			3	1			3	1			18	80
Privésfeer	3	1	5				4				1			4	18
Publieke/Politieke opinie	15		6					1					2	1	25
Sport/Recreatie	13		3			1	3	1	1	3				2	27
Eindtotaal	678	26	98	1	1	174	103	304	4	28	94	11	6	282	1810

Draaitabel 1: discriminatiegrond versus maatschappelijk terrein

Horeca

De horeca is een terrein dat veel aandacht krijgt, zowel in de media als beleidsmatig. In de publieke opinie bestaat de indruk dat er in de horeca sprake is van discriminatie aan de deur, vooral van allochtone bezoekers. In de gemeente Utrecht is het PDB actief, dat meldingen van onterechte weigering behandelt. Art.1 MN is secretaris van het Panel. De cijfers van het PDB worden apart gerapporteerd en staan niet in dit overzicht. In Amersfoort is Art.1 MN medeondertekenaar van het Convenant Veilig Uitgaan, waarbij de horecadiscriminatie doorlopend aandacht krijgt. In diverse steden in het land zijn SMS-acties geweest om horeca-bezoekers op te roepen om melding te doen van dergelijke ervaringen. Ondanks de inspanningen die er gepleegd worden, constateren wij dat het aantal meldingen laag is.

Publieke en politieke uitingen

Verhoudingsgewijs wordt er zeer weinig geklaagd over publieke en politieke uitingen. Onder deze categorie vallen bijvoorbeeld uitspraken van politici, maar ook columns in de kranten en opiniërende bladen. In de media is hier vaak veel om te doen. Denk bijvoorbeeld aan de ophef over de kopvoddentaks van Wilders, tijdens de algemene beschouwingen in 2009. Maar dit leidt zelden tot een duidelijke toename in de meldingen. Blijkbaar praat men er veel over, maar stoort het onvoldoende om er meer actie op te ondernemen.

Hoofdstuk 4

Vormen van discriminatie

De aard van de ervaren discriminatie kent verschillende verschijningsvormen. Art.1 MN onderscheidt omstreden behandeling, vijandige bejegening, bedreiging en geweld.

Omstreden behandeling

Weigering van toegang of uitsluiting van een dienst, voorziening of betrekking zijn omstreden behandelingen. U kunt hierbij denken aan een afwijzing bij sollicitatie. Het merendeel van de registraties (tweederde) gaat om omstreden behandeling.

Vijandige bejegening

Beledigingen, scheldpartijen en pesterijen vallen onder de categorie vijandige bejegening. Ook bekladdingen vallen onder deze categorie. Eenderde van de registraties betreft

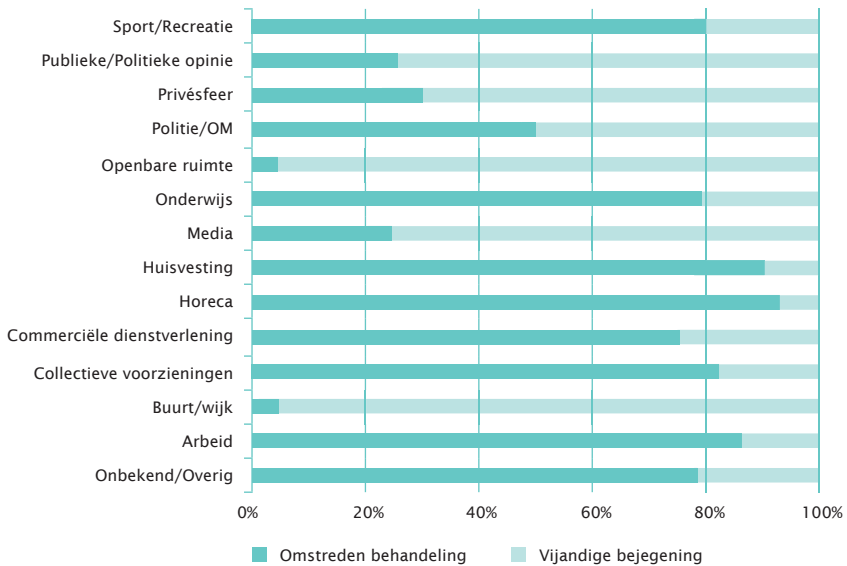
vijandige bejegening. Gelukkig constateren wij, dat slechts zelden sprake is van geweld of bedreiging, namelijk drie maal in deze rapportageperiode. Tabel 3 geeft een goed overzicht van de verschillende vormen van discriminatie. Opvallend is dat de onderlinge verhouding in de jaren van de rapportage niet is veranderd.

Maatschappelijk terrein

Als we de veel voorkomende vormen van discriminatie (omstreden behandeling en vijandige bejegening) afzetten tegen het maatschappelijk terrein geeft dit interessante inzichten (staafdiagram 1). Zo blijkt, dat de meldingen uit de buurt en openbare ruimte vooral betrekking hebben op een vijandige bejegening. Omstreden behandeling wordt met name ervaren op het terrein van huisvesting en horeca.

	2009	2010	2011	Totaal
Omstreden behandeling	411	367	393	1171
Vijandige bejegening	193	175	188	556
Bedreiging	0	1	0	1
Geweld	1	0	1	2
Overig/Onbekend	46	23	14	86
Totaal	651	566	596	1813

Tabel 3: vormen van discriminatie (2009-2011)

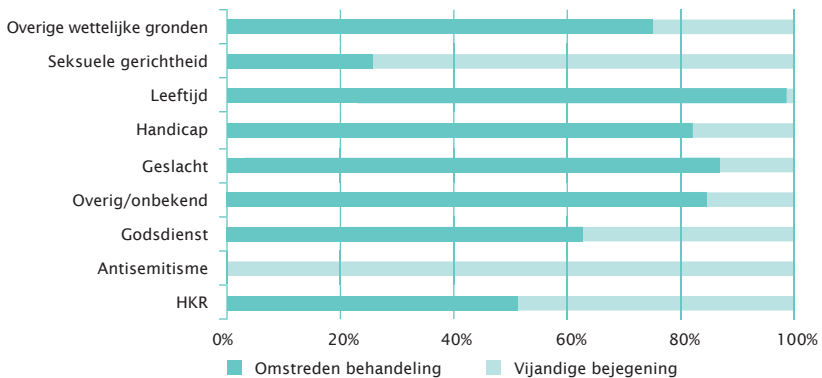

Staafdiagram 1: aard versus maatschappelijk terrein (2009-2011)

Discriminatiegrond

Als we eenzelfde vergelijking maken met betrekking tot de discriminatiegrond (staafdiagram 2), blijkt dat rond antisemitisme alleen vijandige bejegening wordt ervaren. Bij seksuele

gerichtheid gaat het in ruim driekwart van de meldingen om een vijandige bejegening. Daarentegen komt discriminatie over leeftijd bijna alleen tot uiting in een omstreden behandeling.

Staafdiagram 2: aard versus discriminatiegrond (2009-2011)

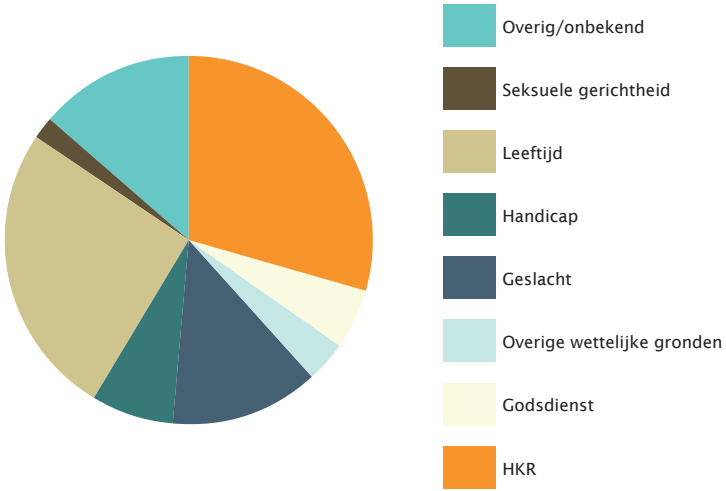

Diagram 1: omstreden behandeling versus discriminatiegrond (2009-2011)

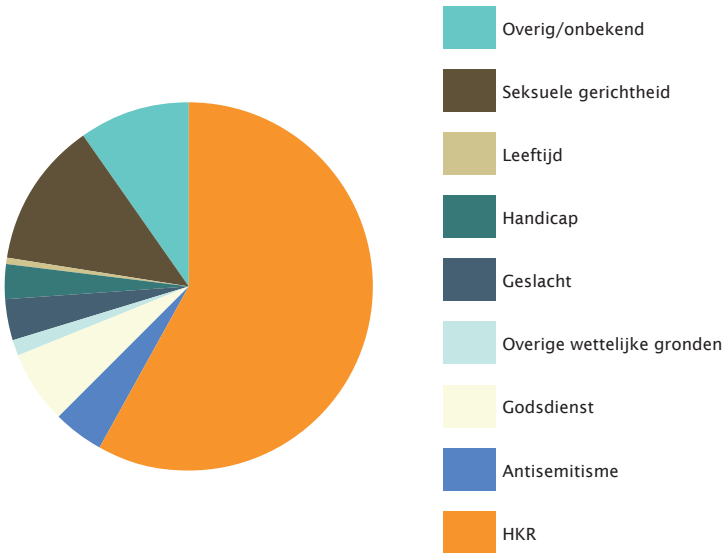

Diagram 2: vijandige bejegening versus discriminatiegrond (2009-2011)

Hoofdstuk 5

Geografische spreiding

In 2011 zijn er in de provincie Utrecht 26 gemeenten. Aan het begin van de rapportageperiode waren dit er 29. Per 1 januari 2011 zijn de gemeenten Breukelen, Loenen en Maarssen samengegaan in Stichtse Vecht. De gemeenten De Ronde Venen en Abcoude zijn op dezelfde datum samen verder gegaan onder de naam De Ronde Venen. In deze rapportage is de vrijheid genomen de cijfers van 2009 en 2010 te presenteren conform de situatie in 2011.

Gemeente voorval

Bij de registratie wordt onderscheid gemaakt naar de plaats van het voorval en de plaats waar de melder woont en/of werkt. In tabel 4 staan de cijfers naar de plaats waar het incident zich heeft voorgedaan. De geografische spreiding is in grote lijnen, in de drie jaren van de rapportage, niet veranderd. Ongeveer 40% van de meldingen vindt zijn herkomst in de provinciehoofdstad en 10% in Amersfoort. De andere helft is verdeeld over de andere gemeenten. Onder de categorie onbekend zijn meldingen opgenomen waarbij de gemeente geen rol speelt. Bijvoorbeeld over wet- en regelgeving of klachten over een landelijke reclamecommercial. Ook wordt de woonplaats van de melder geregistreerd, deze zijn terug te vinden in tabel 5. Tot en met 2009 werden eigen bevindingen apart geregistreerd onder

de noemer organisatie. Vanaf 2010 staan deze onder de plaats waar het bedrijf is gevestigd.

Gemeente naar grootte

We hebben de 26 gemeenten onderverdeeld naar grootte. Kleine gemeenten hebben minder dan 30.000 inwoners, grote gemeenten meer dan 100.000 (opgave CBS per 2010). Volgens deze indeling vallen Nieuwegein, IJsselstein, Stichtse Vecht, De Bilt, De Ronde Venen, Utrechtse Heuvelrug, Veenendaal, Woerden en Zeist onder de middelgrote gemeenten, Amersfoort en Utrecht zijn grote gemeenten. De overige vallen onder de categorie klein.

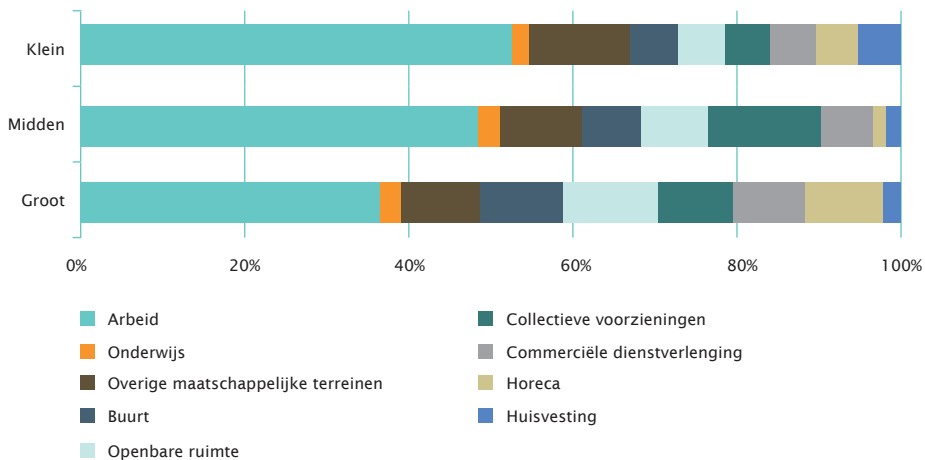
Als we op basis van deze indeling kijken naar het maatschappelijk terrein, zien we enkele interessante gegevens (opmerking: in staafdiagram 3 en 4 staan alleen de meldingen waarbij een gemeente is geregistreerd of een maatschappelijk terrein). Meer dan 50% van de meldingen uit de kleine gemeenten hebben betrekking op arbeid. Ook bij de middelgrote en grote gemeenten is arbeid de grootste categorie, maar in mindere mate. Bij de middelgrote gemeenten staan de collectieve voorzieningen op de tweede plaats. De grote gemeenten hebben verhoudingsgewijs meer meldingen op het gebied van buurt, openbare ruimte en horeca.

	2009	2010	2011
Amersfoort	77	70	69
Baarn	5	3	4
Bunnik	8	4	2
Bunschoten	1	10	4
De Bilt	3	7	7
De Ronde Venen	6	15	14
Eemnes	0	1	1
Houten	10	7	13
IJsselstein	11	7	8
Leusden	4	6	6
Lopik	1	1	1
Montfoort	1	3	2
Nieuwegein	37	18	22
Oudewater	0	3	1
Renswoude	2	0	4
Rhemen	2	3	6
Soest	16	10	8
Stichtse Vecht	18	14	13
Utrecht	255	228	249
Utrechtse Heuvelrug	8	8	11
Veenendaal	20	14	30
Vianen	5	1	8
Wijk bij Duurstede	7	3	3
Woerden	6	8	8
Woudenberg	6	0	6
Zeist	23	11	21
Overig Nederland	71	48	52
Overig buitenland	0	0	2
Onbekend	48	63	21
Totaal	651	566	596

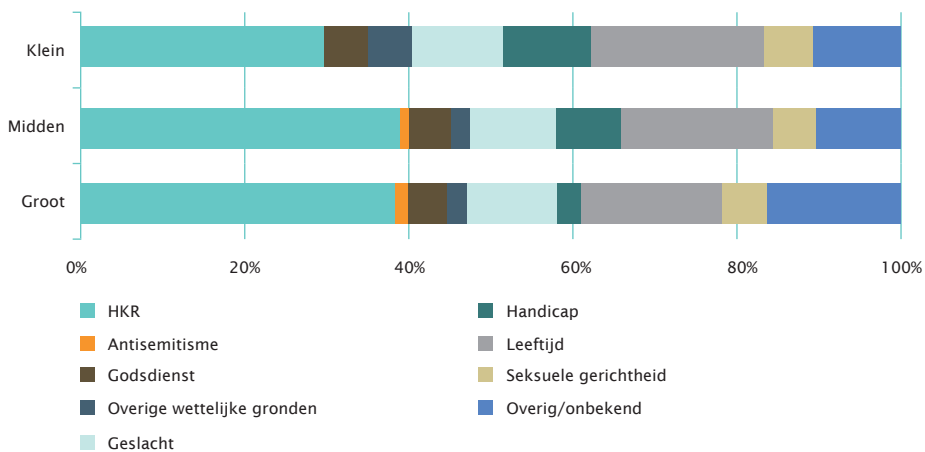
Tabel 4: geografische spreiding gemeente voorval (2009-2011)

	2009	2010	2011
Amersfoort	95	77	79
Baarn	6	1	3
Bunnik	7	1	0
Bunschoten	1	7	5
De Bilt	4	9	9
De Ronde Venen	5	9	13
Eemnes	0	1	1
Houten	6	10	15
IJsselstein	9	9	9
Leusden	4	10	6
Lopik	2	2	1
Montfoort	1	3	2
Nieuwegein	33	24	24
Oudewater	1	3	1
Renswoude	0	0	4
Rhemen	2	3	6
Soest	19	12	11
Stichtse Vecht	14	12	18
Utrecht	251	244	255
Utrechtse Heuvelrug	8	12	12
Veenendaal	12	21	32
Vianen	3	1	5
Wijk bij Duurstede	6	5	3
Woerden	8	5	8
Woudenberg	3	0	5
Zeist	21	18	25
Overig Nederland	39	43	31
Overig buitenland	0	0	3
Onbekend	28	24	10
Organisatie	63	0	0
Totaal	651	566	596

Tabel 5: geografische spreiding gemeente melder (2009-2011)

Staaftdiagram 3:
gemeenten voorval onderverdeeld naar grootte versus maatschappelijk terrein 2009-2011

Staaftdiagram 4:
gemeenten voorval onderverdeeld naar grootte versus discriminatiegrond 2009-2011

Uit staaftdiagram 4 blijkt dat HKR in alle categorie gemeenten de belangrijkste discriminatiegrond is, hoewel de verhouding in kleine gemeenten anders ligt dan in grote gemeenten. Leeftijd is hierna in alle gemeenten de belangrijkste grond van discriminatie.

Opvallend is dat alle soorten van discriminatie in alle drie de categorieën voorkomen. Enige uitzondering is antisemitisme, dat met totaal 24 meldingen voor 20 incidenten in de grote gemeenten te boek staan.

Hoofdstuk 6

Etnische afkomst

In de registratie van klachten wordt de etnische afkomst van de melder genoteerd.

Richtlijn is de etniciteit die de melder zelf opgeeft. Zo wordt iemand van Marokkaanse afkomst die zegt Nederlander te zijn, als Nederlander geregistreerd. In de registratie worden een aantal etniciteiten specifiek genoemd. Het betreft hier groepen, waarvan veel individuen in Nederland woonachtig zijn: burgers van Marokkaanse, Antilliaanse, Surinaamse en Turkse afkomst.

	2009	2010	2011
Turks	22	20	15
Marokkaans	71	49	34
Surinaams	16	15	4
Antilliaans	3	4	9
Nederlands	233	188	124
Roma	10	1	7
Overig Europa	14	14	12
Overig Amerika	6	5	2
Overig Afrika	13	24	10
Overig Azië	27	25	14
Onbekend/Overig	173	150	157
Organisatie	63	71	208
Totaal	651	566	596

Tabel 6: meldingen naar etnische afkomst (2009-2011)

Voor de overige etniciteiten gelden overkoepelende categorieën, zoals overig Amerika etc. Art.1 MN registreert de Roma als een aparte groep. Reden hiervoor is, dat in Nieuwegein en Utrecht verhoudingsgewijs veel Roma wonen. Uit tabel 6 blijkt dat verreweg de grootste groep melders van Nederlandse afkomst is.

Casus: Godsdienst

Er komen verschillende klachten binnen van moslima's die willen sporten bij een fitnessketen. Zij worden vanwege hun hoofddoek geweigerd. De sportschool verbiedt sporters met hoofdbedekking te sporten. Zij willen de huisregels voor hoofddoekjes niet veranderen omdat zij één lijn trekken met andere hoofdbedekkingen. Art.1 MN doet samen met een melder aangifte bij de politie. Op last van het OM worden de huisregels aangepast, waarmee hoofddoekjes zijn toegestaan. Op de website staat nu: 'in de trainingsruimte zijn petjes, caps of andere hoofdbedekking niet toegestaan, met uitzondering van hoofddeksels die gedragen worden op basis van godsdienst'.

In 2009 had 11% van de melders een Marokkaanse achtergrond, in 2011 was dit gedaald tot 6%. Overigens is bij ruim een kwart van de gevallen geen etniciteit geregistreerd. Dit is bijvoorbeeld het geval als er geen persoonlijk gesprek plaats vond waardoor de etniciteit niet bekend is.

Discriminatiegrond

Onderstaand (draaitabel 2) een overzicht van de zeven meest voorkomende discriminatiegronden, afgezet tegen de verschillende etniciteiten, voor zover bekend. Opvallend is dat de

discriminatiegrond HKR in 30% van de gevallen gemeld wordt door burgers van Nederlandse afkomst. Wat voor soort meldingen dit betreft, zou nader onderzocht moeten worden. Maar ook is te zien dat mensen van niet-Nederlandse afkomst voornamelijk discriminatie-ervaringen hebben op ditzelfde terrein. Uitzondering zijn mensen van Marokkaanse afkomst die ook geregeld op andere gronden discriminatie ervaren, zoals met name op grond van religie. Gronden als seksuele gerichtheid, handicap en geslacht worden in de meeste gevallen gemeld door burgers van Nederlandse afkomst.

Discriminatiegrond	Antisemitisme	Geslacht	Godsdienst	Handicap	HKR	Leeftijd	Nationaliteit	Seksuele gerichtheid	Eindtotaal
Nederlands	7	56	32	67	159	53	8	42	424
Antilliaans		1		2	9	1	1		14
Marokkaans		2	23	2	110	2		1	140
Overig Afrika			3	1	36		1		41
Overig Amerika		1			8				9
Overig Azië	1		1	1	47				50
Overig Europa		2			23		7	3	35
Roma	1				20				21
Surinaams		1		1	31		1		34
Turks			3		47		1		51
Eindtotaal	9	63	62	74	490	56	19	46	819

Draaitabel 2: zeven meest voorkomende discriminatiegronden versus etniciteit (2009-2011)

Samenvatting

Gedurende de jaren 2009-2011 heeft Art.1 Midden Nederland (Art.1 MN) 1813 klachten en meldingen geregistreerd. In dit aantal zijn eigen bevindingen van Art.1 MN opgenomen. Ook zonder deze registraties blijkt dat in 2009 de meeste klachten werden gemeld. In dit jaar zijn er diverse campagnes gevoerd, op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau. Dit heeft tot aantoonbaar meer klachten geleid.

Discriminatiegrond

De meeste meldingen betreffen de discriminatiegrond herkomst, kleur en ras (HKR). Wel zien we in de loop van de jaren deze categorie kleiner worden. Dit in tegenstelling tot klachten met betrekking tot seksuele gerichtheid, waarbij juist een toename zichtbaar is. In de media is veel aandacht geweest voor incidenten rondom homoseksualiteit, terwijl discriminatoire uitingen op grond van HKR wellicht vaker als een fact-of-life worden ervaren. Klachten over discriminatie op grond van leeftijd en geslacht worden veelal ervaren op de arbeidsmarkt.

Maatschappelijk terrein

De meeste registraties hebben betrekking op het brede terrein van de arbeidsmarkt. Maar ook op andere, niet-arbeidsgerelateerde plaatsen waar mensen elkaar incidenteel ontmoeten wordt discriminatie ervaren. Hierbij gaat het om collectieve voorzieningen, commerciële

dienstverlening, buurt/wijk, openbare ruimte en in mindere mate de horeca. Verhoudingsgewijs is er minder gemeld over politieke en publieke uitingen. Blijkbaar genereert dit veel media-aandacht, maar is het voor de burger geen reden om zich te wenden tot Art.1 MN. In de publieke opinie bestaat de indruk dat allochtone bezoekers van de horeca geregeld geconfronteerd worden met discriminatie aan de deur. Art.1 MN ontvangt weinig meldingen op dit gebied.

Vormen van discriminatie

Tweederde van de registraties gaan over ervaringen van omstreden behandeling, zoals weigering van toegang of uitsluiting van dienst of betrekking. Vijandige bejegening, bijvoorbeeld scheldpartijen, beledigingen of pesterijen komt in eenderde van de gevallen voor. De meldingen over seksuele gerichtheid gaan in driekwart van de gevallen om vijandige bejegening. Slechts zeer incidenteel wordt geweld of bedreiging gemeld.

Geografische spreiding

Art.1 MN is werkzaam in de gehele provincie Utrecht. Verhoudingsgewijs wonen de meeste mensen in de grote steden. Niet verwonderlijk dat hier de meeste ervaringen van discriminatie zijn opgedaan. Utrecht is koploper, Amersfoort staat op de tweede plaats, gevolgd door de middelgrote gemeenten.

Burgers uit gemeenten als Eemnes en Lopik melden minimaal discriminatie-ervaringen. Na de arbeidsmarkt zijn in de middelgrote gemeenten de collectieve voorzieningen het belangrijkste maatschappelijk terrein, terwijl dit in de grote gemeenten de buurt, openbare ruimte en horeca zijn.

Bijlage 1

Cijfers Art.1 Midden Nederland 2009-2011 in procenten

Gronden	2009	2010	2011	Totaal
Antisemitisme	0	2	2	1
HKR	40	42	30	37
Godsdienst	4	7	5	5
Leeftijd	16	11	24	17
Geslacht	8	8	14	10
Handicap	6	6	5	6
Seksuele Gerichtheid	4	5	6	5
Burgerlijke Staat	1	0	0	1
Politieke Overtuiging	0	1	0	0
Nationaliteit	1	1	3	2
Levensovertuiging	0	0	0	0
Arbeidsduur/contract	0	0	0	0
Niet wettelijke gronden	10	8	6	8
Onbekend	10	9	5	8
Totaal	100	100	100	100

Tabel 7: klachten naar discriminatiegrond 2009 - 2011 in procenten

Aard	2009	2010	2011	Totaal
Vernieling/Mishandeling	0	0	0	0
Omstreden Behandeling	63	65	66	64
Vijandige Bejegening	30	31	32	31
Bedreiging	0	0	0	0
Geweld	0	0	0	0
Overig/Onbekend	7	4	2	5
Totaal	100	100	100	100

Tabel 8: klachten naar aard 2009-2011 in procenten

Terrein	2009	2010	2011	Totaal
Arbeid	32	31	48	37
Buurt/Wijk	8	9	6	7
Collectieve Voorzieningen	10	11	7	9
Commerciële Dienstverlening	11	7	5	8
Horeca	7	7	5	6
Huisvesting	3	3	2	3
Media	2	6	2	3
Openbare Ruimte	9	5	10	8
Onderwijs	3	5	4	4
Politie/OM	5	4	5	4
Privésfeer	0	2	1	1
Publieke/Politieke opinie	1	2	2	1
Sport/Recreatie	1	2	1	1
Overig	4	2	1	2
Onbekend	4	4	3	3
Totaal	100	100	100	100

Tabel 9: klachten naar maatschappelijk terrein 2009 - 2011 in procenten

Etnische afkomst melder	2009	2010	2011	Totaal
Turks	3	4	3	3
Marokkaans	11	9	6	8
Surinaams	2	3	1	2
Antilliaans	0	1	2	1
Moluks	0	0	0	0
Nederlands	36	33	21	30
Roma	2	0	1	1
Overig Europa	2	2	2	2
Overig Amerika	1	1	0	1
Overig Afrika	2	4	2	3
Overig Azië	4	4	2	4
Onbekend/Overig	27	27	26	27
Organisatie	10	13	35	19
Totaal	100	100	100	100

Tabel 10: klachten naar etnische afkomst melder 2009-2011 in procenten

Gemeente Voorval	2009	2010	2011	Totaal
Amersfoort	11	12	12	12
Baarn	1	1	1	1
Bunnik	1	1	0	1
Bunschoten	0	2	1	1
De Bilt	1	1	1	1
De Ronde Venen	1	3	2	2
Eemnes	0	0	0	0
Houten	2	1	2	2
IJsselstein	2	1	1	1
Leusden	1	1	1	1
Lopik	0	0	0	0
Stichtse Vecht	3	2	2	2
Montfoort	0	1	0	0
Nieuwegein	5	3	4	4
Oudewater	0	1	0	0
Renswoude	0	0	1	0
Rhemen	0	1	1	1
Soest	2	2	1	2
Utrecht	40	40	42	41
Utrechtse Heuvelrug	1	1	2	1
Veenendaal	3	2	5	4
Vianen	1	0	1	1
Wijk bij Duurstede	1	1	1	1
Woerden	1	1	1	1
Woudenberg	1	0	1	1
Zeist	4	2	4	3
Overig Nederland	9	8	9	9
Overig buitenland	0	0	0	0
Onbekend	9	11	4	8
Totaal	100	100	100	100

Tabel 11: klachten naar gemeente voorval 2009-2011 in procenten

Gemeente slachtoffer	2009	2010	2011	Totaal
Amersfoort	11	14	13	12
Baarn	1	0	1	1
Bunnik	1	0	0	0
Bunschoten	0	1	1	1
De Bilt	1	2	2	1
De Ronde Venen	2	2	2	2
Eemnes	0	0	0	0
Houten	1	2	3	2
IJsselstein	2	2	2	2
Leusden	1	2	1	1
Lopik	0	0	0	0
Stichtse Vecht	2	2	3	2
Montfoort	0	1	0	0
Nieuwegein	5	4	4	4
Oudewater	0	1	0	0
Renswoude	0	0	1	0
Rhemen	0	1	1	1
Soest	2	2	2	2
Utrecht	53	43	43	47
Utrechtse Heuvelrug	1	2	2	2
Veenendaal	2	4	5	4
Vianen	0	0	1	0
Wijk bij Duurstede	1	1	1	1
Woerden	1	1	1	1
Woudenberg	0	0	1	0
Zeist	3	3	4	4
Overig Nederland	4	8	5	5
Overig buitenland	0	0	1	0
Onbekend	5	4	2	4
Totaal	100	100	100	100

Tabel 12: klachten naar gemeente slachtoffer 2009-2011 in procenten

Bijlage 2

Cijfers BDA en BDU in 2007 en 2008

Terrein	BDA		BDU	
	2007	2008	2007	2008
Arbeid	90	15	194	198
Buurt	4	13	20	37
Collectieve voorzieningen	8	4	26	15
Commerciële dienstverlening	5	7	22	18
Horeca	2	5	11	18
Huisvesting	1	3	1	11
Media	1	3	7	6
Nvt	0	0	0	31
Onderwijs	6	4	15	21
Overig	3	5	13	8
Politie	2	1	12	24
Privésfeer	1	2	5	6
Publieke/Politieke opinie	1	0	3	4
Sport/Recreatie	0	2	4	4
Totaal	124	64	333	401

Tabel 13: maatschappelijk terrein BDA en BDU in 2007 en 2008

Gronden	BDA		BDU	
	2007	2008	2007	2008
Antisemitisme	0	4	7	0
Arbeidsduur	0	0	0	0
Burgerlijke staat	0	1	2	1
Geslacht	20	2	46	35
Godsdienst	7	2	12	18
Handicap	7	10	8	23
Herkomst	25	30	98	160
Leeftijd	58	4	118	127
Levensovertuiging	0	0	0	0
Nationaliteit	0	1	2	5
Overig	6	6	25	26
Politieke overtuiging	0	0	1	0
Seksuele gerichtheid	1	4	14	19
Totaal	124	64	333	414

Tabel 14: discriminatiegrond BDA en BDU in 2007 en 2008

Aard	BDA		BDU	
	2007	2008	2007	2008
Bedreiging	0	0	1	6
Geweld	1	2	4	4
Omstreden behandeling	105	26	256	262
Vijandige bejegening	13	32	62	114
Overig/onbekend	5	4	10	16
Totaal	124	64	333	402

Tabel 15: aard BDA en BDU in 2007 en 2008

Bijlage 3

Afkortingen

Art.1 MN	: Art.1 Midden Nederland
AWGB	: Algemene Wet Gelijke Behandeling
BDA	: Bureau Discriminatiezaken Amersfoort
BDU	: Bureau Discriminatiezaken Utrecht
CGB	: Commissie Gelijke Behandeling
HKR	: Herkomst/Kleur/Ras
LHBT	: lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender
OM	: Openbaar Ministerie
PDB	: Panel Deurbeleid Utrecht
RDO	: Regionaal Discriminatieoverleg
WGA	: Wet Gemeentelijke Antidiscriminatievoorzieningen

Verantwoording

Tekst: M. Vooijs

Uitgave: Art.1 Midden Nederland
Croeselaan 163
3521 BL Utrecht
T: 030-2328666
W: www.art1middennederland.nl
E: info@art1middennederland.nl

Vormgeving: de Campagnie Reclame
www.decampagniereclame.nl

